JOHNSTON, T.; SCHEMBRI, A. ***Australian Sign Language. An Introduction to Sign Language Linguistics.*** Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 323 s. ISBN-13 978-0-521-54056-8. [paperback].

Popisy jednotlivých znakových jazyků vznikají už od sedmdesátých let 20. století, tedy od doby, kdy se lingvistika začala o znakové jazyky zajímat intenzívně a systematicky. Na začátku tohoto období byl zájem lingvistů soustředěn zvláště na americký znakový jazyk, srov. např. Stokoe (1960), Klima; Bellugi (1979), Wilbur (1979/1987), Valli; Lucas 1992 (v r. 2007 už ve čtvrtém, přepracovaném vydání) aj. Od osmdesátých let vznikají komplexní popisy znakových jazyků jiných, např. britského (Deuchar 1984, Kyle; Woll 1985, Sutton-Spence; Woll 1998) a později i dalších, např. znakového jazyka Indie a Pákistánu (Zeshan 2000) nebo izraelského znakového jazyka (Meir; Sandler 2004).

Adresáty některých z těchto popisů jsou spíše lingvisté, většina z nich je ale určena i čtenářům, kteří mají s lingvistikou znakových jazyků (a s lingvistikou vůbec) jen malé a nebo vůbec žádné předběžné zkušenosti. Takto, přátelsky k lingvisticky nepoučenému čtenáři, je zaměřen i první komplexní popis australského znakového jazyka (ten je běžně označován jako *Auslan*). Výklady o australském znakovém jazyce přitom autoři ukotvují v tak širokém lingvistickém kontextu, že kniha může sloužit nejen jako úvod do lingvistiky znakových jazyků, ale i jako obecný úvod do studia jazyka vůbec, jako základní poučení o stavbě jazyka a i o jeho fungování.

Kniha je rozdělena do deseti kapitol. Ty jsou rámované (1) úvodním poděkováním spolupracovníkům a informacemi o způsobu zápisu projevů a (2) seznamem odborné literatury a rejstříkem, které jsou umístěny na konci knihy. Titul každé z deseti kapitol pak tematicky, „průhledně", odkazuje na otázky, jež jsou v kapitole probrány: 1. *Znakové jazyky a lingvistika* (s. 1-26), 2. *Auslan v sociálním kontextu* (s. 27-51), 3. *Auslan a jiné znakové jazyky* (s. 53-75), 4. *Fonetika a fonologie: stavební kameny znaků* (s. 77-116), 5. *Morfologie: tvoření a modifikace znaků* (s. 117-156), 6. *Lexikologie: struktura slovníku australského znakového jazyka* (s. 157-188), 7. *Syntax: struktura vět v australském znakovém jazyce* (s. 189-217), 8. *Sémantika a pragmatika: význam znaku a význam věty* (s. 219-252), 9. *Diskurz: struktury a užití nad větou* (s. 253-277), 10. *Problémy studia znakových jazyků* (s. 279-296). Ke každé kapitole je připojen její stručný obsah a také velmi užitečně komentovaný soupis odborné literatury doporučené k dalšímu studiu.

První kapitolu (*Znakové jazyky a lingvistika*) uvádí obecný výklad o podstatě jazyka a jazykovědy. V návaznosti na to jsou vyvráceny mylné názory na zna-

kový jazyk: znakový jazyk je představen jako jazyk plně srovnatelný (v různých ohledech) s jazykem mluveným. Podané důkazy rovnocennosti znakového jazyka a jazyka mluveného lze stručně shrnout ve dvou bodech (do prvního zahrnuji hledisko strukturně lingvistické, do druhého hledisko psycholingvistické): (1) znakový jazyk není univerzální, není založen na žádném jazyce mluveném, není totožný ani s pantomimou, ani s gestikulací a není vždycky a pouze ikonický; (2) znakový jazyk je v lidském mozku zpracováván obdobně jako jazyk mluvený a děti se ho učí stejným způsobem jako jazyk mluvený – na rozdíl od tzv. umělých znakových systémů není žádný znakový jazyk „vynálezem" slyšících lidí. Stručně je v první kapitole probrán ještě vývoj lingvistiky znakových jazyků a v závěru pak nastíněn – v opoře o práce Kendonovy (např. 2004) a McNeillovy (např. 1992) – jeden její aktuální problém, totiž vztah znaku znakového jazyka a gesta.

Druhá kapitola (*Auslan v sociálním kontextu*) je více než kapitola předchozí vázána na domácí (australskou) jazykovou a kulturní situaci: popisuje specifika australské komunity neslyšících a ukazuje, jak a v čem je užívání australského znakového jazyka odlišné od užívání angličtiny. Autoři se přitom zákonitě věnují – vedle přirozeného znakového jazyka – také umělým znakovým systémům, prstovým abecedám nebo tzv. přirozeným znakovým systémům. V souvislosti s tím rozebírají faktory, které podmiňují kontaktní znakování (*contact signing*), tj. znakování užívané „na hranici" mezi slyšící většinou a neslyšícími; přitom se samozřejmě dotýkají i širších sociolingvistických otázek (pidžinů, bilingvismu, diglosie). Podrobně analyzují a četnými příklady ilustrují variantnost komunikace v rámci komunity australských neslyšících, i variantnost v gramatice, i variantnost ve slovníku (daná je – jak ukazují – geograficky, vzděláním, věkem, náboženstvím, pohlavím nebo raným/pozdním přístupem ke znakovému jazyku).

Ve třetí kapitole (*Auslan a jiné znakové jazyky*) je načrtnuta historie vývoje australského znakového jazyka: autoři konstatují jeho nezávislost na znakových jazycích užívaných australskými domorodci a naopak uvádějí důkazy o historické a genetické vázanosti australského znakového jazyka na britský znakový jazyk.[1] Probrány jsou ještě vztahy australského znakového jazyka k znakovým jazykům dalším: irskému, americkému a znakovému jazyku Kanady. Okrajově pak autoři zmiňují – už ne úhlem pohledu vývojových souvislostí – další, nepříbuzné znakové jazyky, zvlášť pak i znakové jazyky s nedlouhou existencí (např. znakový

[1] Názor, že britský znakový jazyk, australský znakový jazyk a znakový jazyk Nového Zélandu jsou vlastně jen dialekty/variety jediného znakového jazyka, publikoval ostatně (v opoře o lexikální analýzu) jeden z autorů už před časem, srov. Johnston 2003.

jazyk Nikaraguy) a stručně také podobu a funkci mezinárodního znakového jazyka (*International Sign Language, Gestuno*).

Další kapitoly jsou už zaměřeny přímo na stavbu australského znakového jazyka a na způsoby jeho užívání australskými neslyšícími.

Čtvrtá kapitola (*Fonetika a fonologie: stavební kameny znaků*) přístupným způsobem vysvětluje lingvistický pohled na nejmenší stavební jednotky jazyka – na fonémy. Východiskem výkladu je přitom – zde i v dalších kapitolách – angličtina, tedy jazyk, jehož znalost autoři u každého čtenáře předpokládají. Po objasnění vnitřní struktury slov a po výkladu o minimálních párech (v angl. např. *pet* a *bet*) je podáno vysvětlení vnitřní struktury znaků. Autoři se věnují – v návaznosti na první práci o fonologii znakového jazyka (Stokoe 1960) – „klasicky" vydělovaným fonémům, tj. tvaru ruky, místu artikulace a pohybu; k nim, v souladu s pozdějšími názory na fonologii znakových jazyků, přidávají ještě orientaci (dlaně, prstů) a nemanuální rysy. Pojednávají o typech znaků (manuálních, nemanuálních a tzv. multikanálových),[2] názorně vykládají omezení (strukturní, produkční a percepční), která ovlivňují vnitřní strukturu znaků, a – zase ve srovnání s angličtinou – osvětlují fonologické procesy v australském znakovém jazyce (např. elizi, asimilaci, anticipaci).

Výklady páté kapitoly (*Morfologie: tvoření a modifikace znaků*) spojují – v duchu zahraničního úzu – výklady morfologické a slovotvorné: do morfologie se v tomto pojetí zahrnuje jak flexe (tvoření tvarů znaku), tak derivace (tvoření nových znaků). V úvodu kapitoly je (na základě angličtiny) vyložen pojem/termín morfém, srovnána je povaha morfémů v mluvených a znakových jazycích a podán je výčet jejich typů. Největší část kapitoly autoři věnují podrobnému popisu tvoření znaků a popisu jejich modifikace ve větném kontextu. Jako typy tvoření znaků uvádějí rozšiřování významu (např. když znak BRIDGE znamená také SYDNEY), reduplikaci, tj. zdvojení pohybu (pro rozlišení sloves a podstatných jmen), poměrně řídkou afixaci, tj. odvozování (např. při tvoření záporu), skládání, které je pro tvoření nových znaků typické ve všech popsaných znakových jazycích, a inkorporaci počtu. Ve výkladu o modifikaci znaků (o jejich proměnách ve větě) pak postupují podle slovních druhů: stručně zmiňují ne příliš častou modifikaci jmen (např. pro vyjadřování většího počtu) a velmi podrobně pak modifikaci slovesa (např. pro vyjadřování osoby, umístění, počtu, průběhu slovesného děje, aspektu, intenzifikace). Na závěr kapitoly pak ještě stručně upozorňují na to, jak jsou pro australský znakový jazyk (stejně jako pro každý znakový jazyk) důležité jeho nemanuální složky.

[2] V české lingvistice znakových jazyků se pro tento typ znaků užívá termín specifické znaky (srov. Motejzíková 2003, Vysuček 2004).

Šestá kapitola (*Lexikologie: struktura slovníku australského znakového jazyka*) obsahuje informace o slovní zásobě australského znakového jazyka. Základní rozčlenění na slovní zásobu „vlastní" znakovému jazyku (*native lexicon*) a slovní zásobu danou kontaktem australského znakového jazyka a angličtiny (*non-native lexicon*) je objasňováno z různých hledisek V rámci vlastní znakové zásoby jsou pak rozlišeny znaky lexikalizované a znaky založené na „zobrazování" a „ukazování" (jinde v odborné literatuře jsou tyto dvě skupiny znaků označované jako znaky zmrazené a znaky produktivní), v rámci kontaktové znakové zásoby je probírána prstová abeceda, výpůjčky (kalky) a pohyby úst – a také přejímání znaků z jiných cizích znakových jazyků.

Výklady sedmé kapitoly (*Syntax: struktura vět v australském znakovém jazyce*) jsou – jak autoři uvádějí – ovlivněny skutečností, že výzkum syntaxe jakéhokoliv znakového jazyka je značně obtížný: nechtějí-li autoři využívat pouze elicitační metodu[3] a riskovat tak, že získaný materiál bude výrazně ovlivněn jazykem mluveným, musí shromáždit velké množství jazykového materiálu spontánní komunikace neslyšících, utřídit ho a analyzovat – až potom lze o syntaxi vyslovovat zasvěcené soudy. Přestože je studium syntaxe australského znakového jazyka na začátku, podávané informace jsou – alespoň pro pochopení toho nejzákladnějšího – postačující. Autoři se nejprve věnují vymezení druhů slov (*word classes, lexical categories*); na základě sémantických rysů a rysů morfologických a syntaktických vydělují podstatná jména, slovesa, přídavná jména, příslovce, determinátory (sem zařazují ukazovací a přivlastňovací zájmena a kvantifikátory), modální slovesa, předložky, spojky, zájmena a citoslovce. V návaznosti na výklad o druzích slov a po stručném objasnění větných konstituentů je podána informace o druzích vět australského znakového jazyka (oznamovacích, tázacích, rozkazovacích a zvolacích). Po ní následuje poměrně obšírný výklad o struktuře jednoduchých vět a souvětí . Kapitola je zakončena informacemi o slovosledu.

V osmé kapitole (*Sémantika a pragmatika: význam znaku a význam věty*) si autoři kladou otázku, jak je to v australském znakovém jazyce – a ve znakových jazycích vůbec – s významem. Vrací se v této souvislosti k rozlišení umělých znakových systémů („zviditelňujících" mluvený jazyk) a znakového jazyka jako jazyka přirozeného. V něm nejsou ani významy znaků, ani významy vět z jazyka mluveného nijak odvozeny (s výjimkou některých omezených případů, např. u kontaktových variant). Výklady o sémantice australského znakového jazyka zasazují autoři do

[3] Tj. překlady vět mluveného jazyka do jazyka znakového, příp. doplněné ještě soudy rodilých mluvčích o gramatičnosti/přijatelnosti zkoumaných větných struktur a negramatičnosti/nepřijatelnosti jiných.

kontextu současné sémantiky: objasňují (a zase příklady dokládají) rozdíly mezi významem nocionálním (pojmovým), významem sociálním (vztahujícím se k charakteristikám komunikujících subjektů) a významem expresivním; typy významu pak usouvztažňují s pojmy denotace a konotace. Zaměřují se na význam slovní (v rámci toho věnují poměrně velkou pozornost ikoničnosti a metafoře), i na význam větný. V závěru kapitoly zmiňují významnou roli, kterou má při interpretaci významu kontext, tedy problematiku pragmalingvistickou.

Devátá kapitola (*Diskurz: struktury a užití nad větou*) vykládá otázky, které jsou v souvislosti se znakovými jazyky kladeny teprve v posledním období, tj. otázky stavby textu ve znakových jazycích. V opoře o práce Hallidayovy (zvl. 1978) autoři ukazují zvláště to, jakými prostředky a postupy je budována obsahová a formální soudržnost textů australského znakového jazyka.

Poslední, desátá kapitola (*Problémy studia znakových jazyků*) je více než kapitoly předchozí adresována lingvistům. Problémy výzkumu znakových jazyků jsou totiž zasazeny do teoretických rámců současné lingvistiky, zvl. rámce generativního, funkčního a kognitivního. I když jsou tyto teoretické rámce stručně charakterizovány, přece jen se – pro promýšlení toho, jaký přístup ke znakovému jazyku volit, pro zvážení všech „pro" a „proti" – předpokládá hlubší vhled do lingvistiky. K solidnímu popisu znakových jazyků a k jejich výkladu (a srovnání s jazyky mluvenými) je totiž znalost lingvistiky naprosto nezbytná. Po úvaze o problémech sběru materiálu autoři podávají výčet problémů spjatých s popisem jazyka na jednotlivých jazykových rovinách – fonologické, morfologické, lexikální, syntaktické; na okraj zmiňují také problémy, které do popisu materiálu vnáší blízkost znakových jazyků a jazyků kreolských (k teoretickým otázkám výzkumu znakových jazyků srov. dříve např. Deuchar 1984).

Závěrečné poznámky o důležitosti výzkumu znakových jazyků pro „hlavní proud" lingvistiky a pro lingvistiku vůbec jsou skoro zbytečné: na tuto skutečnost poukazují – třeba ne explicitně a třeba v různé míře – všechny předchozí výklady publikace. Poukazují ještě – ve svém druhém plánu – k dalším nesporným skutečnostem: jednak k „plnohodnotnosti" znakového jazyka, k jeho strukturní a funkční srovnatelnosti s jazykem mluveným, jednak k užitečnosti lingvisticky podloženého studia hluchoty.

Literatura:

DEUCHAR, M. *British Sign Language*. London : Routledge, 1984.

HALLIDAY, M.A.K. *Language as Social Semiotics*. London : Edward Arnold, 1978.

JOHNSTON, T. BSL, Auslan & NZSL: Three Signed Languages or One? In BAKER, A.; BOGAERDE, B. van den; CRASBORN, O. (Eds.). *Cross-Linguistic Perspectives in Sign Language*

Research. Selected Papers from TISLR 2000. Hamburg : Signum Verlag, 2003, s. 47-69.

KENDON, A. *Gesture: Visible Action as Utterance.* Cambridge : Cambridge University Press, 2004.

KLIMA, E.; BELLUGI, U. *The Signs of Language.* Cambridge (Mass.) : Harvard University Press, 1979.

KYLE, J.G.; WOLL, B. *Sign Language. The Study of Deaf People and Their Language.* Cambridge : Cambridge University Press, 1985.

McNEILL, D. *Hand and Mind: What Gestures Reveal About Thought.* Cicago : University of Chicago Press, 1992.

MEIR, I.; SANDLER, W. *Language in Space: A Window on Israeli Sign Language (Hebrew).* Haifa : University of Haifa Press, 2004.

MOTEJZÍKOVÁ, J. Poznáváme český znakový jazyk V. Specifické znaky. *Speciální pedagogika,* 2003, roč. 13, č. 3, s. 218-226.

STOKOE, W. *Sign Language Structure.* Buffalo : University of Buffalo, 1960.

SUTTON-SPENCE, R.; WOLL, B. *The Linguistics of British Sign Language.* Cambridge : Cambridge University Press, 1998.

VALLI, C.; LUCAS, C. *Linguistics of American Sign Language. An Introduction.* Washington (D.C.) : Gallaudet University Press, 1992. (4. vyd. 2007).

VYSUČEK, P. Poznáváme český znakový jazyk VI. (Specifické znaky). *Speciální pedagogika,* 2004, roč. 14, č. 1, s. 16-27.

WILBUR, R.B. *American Sign Language: Linguistic and Applied Dimensions.* Boston : College-Hill Press, 1987 [1. vyd. pod titulem *American Sign Language and Sign Systems* 1979].

ZESHAN, U. *Sign Language in Indo-Pakistan. A Description of a Signed Language.* Philadelphia; Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2000.

Alena Macurová

SCHICK, B.; MARSCHARK, M.; SPENCER, P.E. (Eds.). ***Advances in the Sign Language Development of Deaf Children.***
Oxford : Oxford University Press, 2006. 395 s. ISBN 0-19-518094-1.

K jedné z ústředních otázek hluchoty, k otázce nabývání jazyka a jeho vývoje, lze přistupovat různým způsobem. Dobře to dokládá soubor čtrnácti studií, které se – každá trochu jinak – věnují vývoji znakového jazyka u neslyšících dětí. Publikace vychází jako čtvrtý svazek ediční řady *Perspektivy hluchoty* a těsně se vztahuje k jinému titulu téže řady, k titulu, který mapuje, jak se u neslyšících a sluchově postižených dětí vyvíjí jazyk mluvený (Spencer; Marschark 2006). Vývoj jazyka, osvojování jazyka dítětem a nebo také učení se jazyku je primárním zájmem psy-